

วารสารธรรมเพื่อชีวิต

JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE

ISSN: 2822-048X

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Original Research Article

The Guideline of Four Iddhipada Development in Bodhipakkhiyadhamma Principle for Enlightenment

แนวทางการเจริญอิทธิบาท 4 ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการบรรลุธรรม

Phrakrupaladpairoj Katasaro SukKli^{1*}, & Viroj Koomkrong²พระครูปลัดไพโรจน์ กตสโร สุขกลิ่น^{1*}, & วิโรจน์ คุ่มครอง²

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phrakrupaladpairoj Katasaro SukKli*

พระครูปลัดไพโรจน์ กตสโร สุขกลิ่น
Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: Ppna44@gmail.com

2. Viroj Koomkrong

วิโรจน์ คุ่มครอง
Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: koom-krong9@hotmail.com

คำสำคัญ:

อิทธิบาท 4, โพธิปักขิยธรรม, แนวทางการปฏิบัติ
ธรรม, ธรรมะเพื่อการตรัสรู้

Keywords:

Iddhipada, Bodhipakkhiyadhamma,
Mindfulness, Dhamma Practice

Article history:

Received: 18/08/2025
Revised: 12/09/2025
Accepted: 05/11/2025
Available online: 28/02/2026

How to Cite:

SukKli, P. K. & Koomkrong, V. (2026).
The Guideline of Four Iddhipada
Development in Bodhipakkhiyadhamma
Principle for Enlightenment. *Journal
Dhamma for Life*, 32(2), 175-187.

ABSTRACT

This research pursues three objectives: (1) to examine the Four Bases of Spiritual Power (Iddhipāda 4) within the framework of the Thirty-seven Factors of Enlightenment (Bodhipakkhiyadhamma); (2) to investigate the concept of enlightenment attainment in Theravāda Buddhist scriptures; and (3) to propose an integrative approach to cultivating the Iddhipāda 4 for the realization of enlightenment. This study employs a qualitative documentary research methodology. Data were collected from the Pāli Canon, its commentaries, and relevant academic sources, and subsequently analyzed and synthesized through content analysis and analytical-descriptive methods. The research population comprised primary and secondary Theravāda Buddhist textual sources related to Iddhipāda 4 and enlightenment attainment, selected through purposive sampling. Research instruments included data recording forms and a conceptual analytical framework, while data were examined using content analysis and logical synthesis.

The findings reveal that the Iddhipāda 4 Chanda (aspiration or wholesome desire), Viriya (energetic effort), Citta (focused and sustained attention), and Vimamsa (investigative wisdom) constitute essential practical principles that systematically support mental cultivation toward enlightenment. These qualities function as dynamic factors enhancing concentration and wisdom development. Regarding enlightenment in Theravāda scriptures, the study identifies the realization of the nine supramundane states (Lokuttaradhamma 9), namely the four paths, four fruits, and Nibbāna, as the ultimate goal of Buddhist practice. In certain cases, advanced meditative development may further result in the attainment of the six higher knowledges (Abhiññā 6).

This dissertation proposes the “CVCV Model,” an integrative framework synthesizing Chanda, Viriya, Citta, and Vimamsa with related enlightenment factors—such as mindfulness cultivation, right effort, factors of awakening, and the Noble Eightfold Path into a coherent developmental process. The model contributes both theoretically and practically by offering a systematic approach to ethical training, spiritual development, curriculum design, and organizational moral cultivation, ultimately guiding practitioners toward stable and sustainable realization of enlightenment.

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อศึกษาอิทธิบาท 4 ในกรอบโพธิปักขิยธรรม (2) เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และ (3) เพื่อนำเสนอแนวทางการเจริญอิทธิบาท 4 เพื่อการบรรลุธรรม การวิจัยเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสาร โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เชิงเนื้อหา พร้อมเรียบเรียงผลในลักษณะพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ประชากรของการวิจัย ได้แก่ คัมภีร์และเอกสารทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับอิทธิบาท 4 และการบรรลุธรรม โดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงตามประเด็นเนื้อหา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบบันทึกข้อมูลและกรอบการวิเคราะห์เชิงแนวคิด การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาและการสังเคราะห์เชิงตรรกะ

ผลการวิจัยพบว่า อิทธิบาท 4 อันประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นหลักธรรมฝ่ายปฏิบัติที่มีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาจิตเพื่อบรรลุธรรม โดยทำหน้าที่เกื้อหนุนการเจริญสมาธิและปัญญาอย่างเป็นระบบ ในด้านการบรรลุธรรม คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทอธิบายถึงโลกุตตรธรรม 9 ประการ ได้แก่ มรรค 4 ผล 4 และนิพพาน 1 ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรม และในบางกรณีอาจนำไปสู่การบรรลุอภิญญา 6 อันเป็นผลพลอยได้จากการพัฒนาจิตขั้นสูง งานวิจัยนี้เสนอรูปแบบการเจริญอิทธิบาท 4 ภายใต้ชื่อ “CVCV Model” ซึ่งบูรณาการฉันทะ (Chanda) วิริยะ (Viriya) จิตตะ (Citta) และวิมังสา (Vimamsa) เข้ากับหลักสติปัฏฐาน สัมมปธาน โภชมงค์ และมรรคมืองค์ 8 เพื่อเสริมสร้างกระบวนการบรรลุธรรมอย่างเป็นองค์รวม องค์ความรู้ที่ได้มีคุณค่าทั้งเชิงทฤษฎีและเชิงประยุกต์ สามารถใช้เป็นกรอบในการพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมจิตใจ และการส่งเสริมคุณธรรมในระดับบุคคลและสังคม เพื่อมุ่งสู่การบรรลุธรรมอย่างมั่นคงและยั่งยืน

บทนำ

พระพุทธศาสนาได้รับการอธิบายว่าเป็น “ศาสนาแห่งปัญญา” ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาตนจากภายในผ่านกระบวนการฝึกจิตและเจริญภาวนา อันนำไปสู่ความรู้แจ้งตามสภาวะธรรมและเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน แนวคิดดังกล่าวปรากฏอย่างเป็นระบบในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและอรรถกถา โดยชี้ให้เห็นว่าการหลุดพ้นมิได้อาศัยเพียงศรัทธาหรือการประกอบพิธีกรรม หากต้องอาศัยการบูรณาการศีล สมาธิ และปัญญาอย่างเป็นองค์รวม (กรมศิลปากร, 2549; ชุนสรพกิจโกศล, 2551) การปฏิบัติธรรมจึงเป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้เข้าถึงความจริงของชีวิต และดับเหตุแห่งทุกข์คืออวิชชาและตัณหา

ในบรรดาหลักธรรมที่สนับสนุนการบรรลุธรรม “โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ” ได้รับการยอมรับว่าเป็นหมวดธรรมสำคัญที่เกื้อหนุนการตรัสรู้ โดยมีองค์ประกอบ 7 หมวด ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อธิเบทา 4 อินทริย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งมรรคมีองค์ 8 ทำหน้าที่เป็นแกนกลางของการปฏิบัติ (สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ [สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร], 2554) ภายในโครงสร้างดังกล่าว “อธิเบทา 4” ถือเป็นธรรมที่มีลักษณะเชิงพลวัต ทำหน้าที่เป็นแรงขับเคลื่อนการปฏิบัติให้ก้าวหน้าไปสู่ความสำเร็จ ทั้งในระดับโลกียะและโลกุตตระ

อธิเบทา 4 ประกอบด้วย ฉันทะ (ความพอใจในคุณค่าแห่งจุดหมาย) วิริยะ (ความเพียรพยายาม) จิตตะ (ความตั้งมั่นเอาใจใส่) และวิมังสา (ความไตร่ตรองตรวจสอบด้วยปัญญา) ซึ่งอธิบายในคัมภีร์และงานอธิบายธรรมร่วมสมัยว่าเป็น “ธรรมเครื่องให้ถึงความสำเร็จ” อันต้องเจริญควบคู่กับสมาธิที่สัมปยุตด้วยองค์ธรรมแต่ละประการ (ชุนสรพกิจโกศล, 2551) การบูรณาการองค์ธรรมทั้งสี่มิใช่เพียงหลักจริยธรรมทั่วไป แต่เป็นกลไกเชิงจิตวิทยาและภาวนาที่นำไปสู่ความก้าวหน้าในการเจริญวิปัสสนาและการบรรลุอรหัตตผล (พระมหาสังเวทย์, 2537; พระอธิการโฆสิต, 2557)

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า งานศึกษาส่วนใหญ่มีลักษณะอธิบายเชิงพรรณนา (descriptive study) มุ่งแจกแจงความหมายตามคัมภีร์ หรือเสนอการประยุกต์ใช้ในบริบทการดำเนินชีวิตทั่วไป (สนอง, 2550; พระธรรมโกศาจารย์, 2551) ขณะที่งานวิชาการบางส่วนมุ่งศึกษาประเด็นเฉพาะ เช่น มิติของปัญญาในพระสูตร (บรรจบ, 2545) หรือกรณีศึกษาการบรรลุธรรมของพระเถระรูปใดรูปหนึ่ง (พระอธิการโฆสิต, 2557) แต่ยังคงขาดการวิเคราะห์เชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงอธิเบทา 4 กับโครงสร้างของโพธิปักขิยธรรม 37 ประการในฐานะ “กลไกนำไปสู่มรรค” อย่างเป็นระบบ ที่สำคัญจึงอยู่ที่ (1) การขาดกรอบวิเคราะห์เชิงโครงสร้างที่อธิบายบทบาทของอธิเบทา 4 ในฐานะองค์ธรรมเชิงกระบวนการ (process-oriented factors) ภายในระบบโพธิปักขิยธรรม (2) การขาดการสังเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์ อรรถกถา และงานวิชาการร่วมสมัย เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างอธิเบทา 4 กับการบรรลุธรรมในมิติทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ และ (3) การยังไม่มีข้อเสนอเชิงแนวคิดที่อธิบายอธิเบทา 4 ในฐานะ “ฐานพลังจิต” (motivational foundation) ที่เกื้อหนุนการเกิดมรรคจิตอย่างเป็นพลวัต

ด้วยเหตุนี้ การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาวิเคราะห์อิทธิบาท 4 ในฐานะองค์ธรรมสำคัญของโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเชิงคุณภาพ (qualitative textual analysis) จากคัมภีร์หลักและงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอกรอบความเข้าใจใหม่ที่อธิบายบทบาทเชิงโครงสร้างและเชิงกระบวนการของอิทธิบาท 4 ต่อการบรรลุธรรม อันจะเป็นการเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการ และยกระดับการศึกษาพุทธปรัชญาในมิติที่สอดคล้องกับมาตรฐานวารสารวิชาการระดับนานาชาติ

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “อิทธิบาท 4 ในฐานะองค์ธรรมที่เกื้อหนุนการบรรลุธรรม” มุ่งศึกษาบทบาทของอิทธิบาท 4 ภายในโครงสร้างโพธิปักขิยธรรม และกระบวนการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยตั้งอยู่บนฐานการทบทวนเอกสารคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎก อรรถกถา ตลอดจนงานวิชาการร่วมสมัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการ อันตอบคำถามวิจัยหลัก 3 ประการ ได้แก่

1. แนวคิดเรื่องโพธิปักขิยธรรม 37 ประการได้รับการอธิบายว่าเป็นโครงสร้างแห่งการตรัสรู้ที่มีลักษณะเป็น “ระบบ” กล่าวคือ มิใช่เพียงการรวบรวมหลักธรรมหลายหมวดเข้าด้วยกันเท่านั้น หากเป็นการจัดวางองค์ธรรมอย่างมีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างและเชิงกระบวนการ ธรรมแต่ละหมวดต่างทำหน้าที่สนับสนุน เกื้อกูล และเสริมกำลังซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ขั้นพื้นฐานของการฝึกจิตไปจนถึงความสมบูรณ์แห่งอริยมรรคมีองค์ 8 อันเป็นจุดหมายสูงสุดของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา (สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ [สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก], 2554) ในภาพรวม โพธิปักขิยธรรม 37 ประการประกอบด้วยหมวดธรรมสำคัญ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งแต่ละหมวดมีบทบาทเฉพาะของตน แต่ขณะเดียวกันก็ประสานกันเป็นลำดับขั้นแห่งการพัฒนา เริ่มจากการวางรากฐานด้วยสติและความเพียร การสร้างกำลังภายในผ่านอินทรีย์และพละ การเจริญองค์แห่งการตรัสรู้คือโพชฌงค์ และบรรจบลงในอริยมรรคมีองค์ 8 อันเป็นทางสายกลางที่นำไปสู่ความสิ้นทุกข์ ความเป็น “ระบบ” ของโพธิปักขิยธรรมจึงสะท้อนให้เห็นโครงสร้างการพัฒนาจิตที่เป็นเหตุเป็นผล มีความต่อเนื่อง และมีจุดหมายชัดเจน ในเชิงอิทธิบาท อิทธิบาท 4 ถูกจัดอยู่ในกลุ่มธรรมฝ่ายกุศลที่มีสถานะเป็น “อภิปัตติธรรม” คือธรรมที่ทำหน้าที่เป็นใหญ่เป็นประธาน หรือเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญของจิตไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ (ขุนสรพกิจโกศล, 2551) อิทธิบาททั้งสี่ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา มิได้เป็นเพียงคุณธรรมทั่วไป หากเป็นกลไกภายในที่กระตุ้นและกระตุ้นประกอบกันการปฏิบัติให้ดำเนินไปอย่างมีพลัง ฉันทะทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจที่บริสุทธิ์ วิริยะเป็นพลังความเพียรที่ไม่ทอดทิ้งความพยายาม จิตตะเป็นความตั้งมั่นแน่วแน่ และวิมังสาเป็นการพิจารณาไตร่ตรองอย่างมีปัญญา เมื่อองค์ธรรมทั้งสี่ประสานกัน จิตย่อมมีความพร้อมทั้งด้านแรงผลักดันและความมั่นคง

ด้วยเหตุนี้ อิทธิบาท 4 จึงอาจมองได้ว่าเป็นกลไกเสริมกำลังสมาธิและปัญญา ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรคจิต สมาธิที่ตั้งมั่นย่อมเกิดได้ยากหากปราศจากฉันทะและวิริยะเป็นแรงสนับสนุน ขณะเดียวกัน ปัญญาที่แทงตลอดอริยสัจย่อมต้องอาศัยวิมังสาเป็นเครื่องมือในการพิจารณาอย่างถูกต้อง ดังนั้น ในโครงสร้างของโพธิ

ปักขียธรรม 37 ประการ อิทธิบาท 4 จึงมีสถานะเป็นพลังขับเคลื่อนภายในที่ทำให้กระบวนการปฏิบัติก้าวหน้าไปสู่ความสมบูรณ์แห่งอริยมรรค และในที่สุดนำไปสู่การเกิดมรรคจิตและผลจิต อันเป็นจุดหมายสูงสุดแห่งการตรัสรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา

2. การบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีลักษณะเป็นกระบวนการพัฒนาภายในที่ดำเนินไปอย่างมีลำดับขั้น มิใช่เหตุการณ์ฉับพลันที่เกิดขึ้นโดยปราศจากเหตุปัจจัย แนวคิดเรื่องการบรรลุอรหัตผลในคัมภีร์เถรวาทชี้ชัดว่า ความหลุดพ้นเป็นผลของการสั่งสมองค์ธรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งค่อย ๆ เจริญงอกงามจนถึงความสมบูรณ์ (พระมหาสังเวช, 2537) กล่าวอีกนัยหนึ่ง การตรัสรู้มิได้เกิดจากแรงบันดาลใจชั่ววูบ หากเป็นผลของเหตุปัจจัยที่เกื้อหนุนกันอย่างเป็นระบบตามหลักปฏิจจำสมุบาทและไตรสิกขา เมื่อพิจารณาในเชิงพัฒนาการ กระบวนการบรรลุธรรมเริ่มต้นจาก “ศรัทธา” อันเป็นความเชื่อมั่นที่ตั้งอยู่บนเหตุผลและการพิจารณา ศรัทธาทำหน้าที่เป็นแรงผลักดันเบื้องต้นให้บุคคลมุ่งมั่นปฏิบัติธรรม จากนั้นจึงพัฒนาไปสู่ “สมาธิ” ซึ่งเป็นความตั้งมั่นของจิต ทำให้จิตมีความสงบ แน่วแน่ และพร้อมต่อการพิจารณาไตรลักษณ์อย่างลึกซึ้ง เมื่อจิตตั้งมั่นดีแล้ว “ปัญญา” จึงเกิดขึ้นในฐานะความรู้เห็นตามความเป็นจริง กระบวนการนี้ค่อย ๆ ยกระดับจากความเข้าใจเชิงแนวคิดไปสู่ญาณทัสสนะ คือความรู้แจ้งประจักษ์ด้วยตนเอง อันเป็นจุดหมายสูงสุดของการปฏิบัติ กรณีของพระมหากัปปินเถระที่ปรากฏในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาท เป็นภาพสะท้อนของพัฒนาการทางจิตที่ค่อยเป็นค่อยไป จากศรัทธาเบื้องต้นที่เกิดจากการได้ฟังพระธรรม จนกระทั่งบรรลุพระอรหัต ผลแห่งการปฏิบัติของท่านมิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากเป็นผลจากการสั่งสมบารมีและการใคร่ครวญธรรมอย่างลึกซึ้ง (พระอธิการโฆสิต, 2557) เรื่องราวดังกล่าวตอกย้ำหลักการสำคัญของเถรวาทว่า แม้ผู้มีอุปนิสัยแก่กล้า ก็ยังต้องอาศัยกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยและการพัฒนาภายในอย่างเป็นลำดับ

ในระดับเนื้อหารธรรม “ปัญญา” มีความหมายหลายชั้น ดังที่ปรากฏในพระสูตรสำคัญ เช่น ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งแสดงโครงสร้างของความรู้ตั้งแต่การเข้าใจอริยสัจในระดับการฟังและการคิดพิจารณา ไปจนถึงการรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจด้วยปัญญาภาวนา (บรรจบ, 2545) ปัญญาในความหมายสูงสุดจึงมิใช่เพียงความรู้เชิงทฤษฎี หากเป็นประสบการณ์ตรงที่ทำลายอวิชชาและกิเลสโดยสิ้นเชิง อันเป็นสาระสำคัญของการบรรลุธรรม

ในบริบทของการปฏิบัติ “วิมังสา” ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในหลักอิทธิบาท 4 มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง วิมังสาหมายถึงการใคร่ครวญตรวจสอบอย่างมีเหตุผล เป็นกระบวนการใช้ปัญญาพิจารณาธรรมด้วยความละเอียดรอบคอบ ไม่ยึดติดเพียงความเชื่อหรือความเข้าใจเบื้องต้น การพิจารณาเช่นนี้เป็นฐานสำคัญของการพัฒนาวิปัสสนาปัญญา เพราะช่วยให้ผู้ปฏิบัติเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง และค่อย ๆ คลายความยึดมั่นถือมั่นลงได้

ดังนั้น การบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงอาจอธิบายได้ว่าเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการภายในที่มีแรงขับเคลื่อนจากศรัทธา ได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยความเพียรและสมาธิ และได้รับการชี้แนะโดยปัญญาและวิมังสาอย่างต่อเนื่อง เมื่อองค์ธรรมเหล่านี้สั่งสมจนถึงความพร้อม จิตย่อมเข้าถึงญาณทัสสนะอันสมบูรณ์ และบรรลุอรหัตผลตามลำดับแห่งเหตุปัจจัย อันเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตตามแนวทางเถรวาท

3. แนวทางการเจริญอิทธิบาท 4 ในฐานะองค์ธรรมสำคัญหมวดหนึ่งแห่งโพธิปักขิยธรรม อาจพิจารณาได้ทั้งในเชิงหลักการและเชิงกระบวนการภาวนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาภายใต้กรอบแนวคิดของ “โพธิปักขิยธรรม 37” ซึ่งเป็นธรรมฝ่ายเกื้อกูลต่อการตรัสรู้ ในหมวดนี้ อิทธิบาท 4 ทำหน้าที่เป็นฐานพลังขับเคลื่อนภายในที่สนับสนุนองค์ธรรมอื่นให้ดำเนินไปอย่างมีเอกภาพ

ในงานอธิบายธรรมร่วมสมัยจำนวนมาก เช่น ของสนอง (2550) และ พระธรรมโกศาจารย์ (2551) มักอธิบายอิทธิบาท 4 ในฐานะ “หลักแห่งความสำเร็จ” ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งในทางโลกและทางธรรม แม้งานลักษณะนี้จะเน้นการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเป็นสำคัญ แต่อีกด้านหนึ่งก็สะท้อนนัยสำคัญทางทฤษฎีเกี่ยวกับแรงจูงใจ (motivation) และความเพียรพยายาม (effort) ในกระบวนการพัฒนามนุษย์ โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาในมิติของการปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น อิทธิบาท 4 มิได้เป็นเพียงเครื่องมือสู่ความสำเร็จเชิงโลกียะ หากแต่เป็นกลไกภายในที่เกื้อหนุนการพัฒนาสมาธิและปัญญาอย่างเป็นระบบ

จากการสังเคราะห์วรรณกรรม สามารถอธิบายแนวทางการเจริญอิทธิบาท 4 ในเชิงกระบวนการได้ดังนี้ ประการแรก “ฉันทะ” ทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจภายในที่ตั้งอยู่บนความพอใจในธรรม มิใช่ความอยากแบบตณหา หากเป็นความใฝ่รู้ ใฝ่ปฏิบัติ และเห็นคุณค่าของการหลุดพ้น ฉันทะจึงเป็นจุดตั้งต้นของพลังจิตที่บริสุทธิ์ ทำให้การปฏิบัติเกิดจากความสมัครใจและความเข้าใจ มิใช่การฝืนหรือบังคับตนเอง

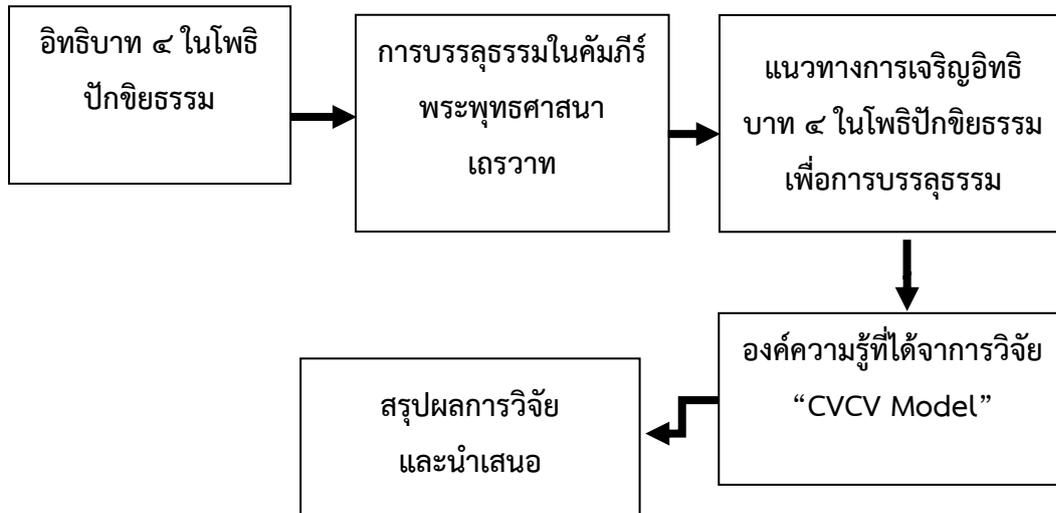
ประการที่สอง “วิริยะ” เป็นพลังความเพียรที่ค้ำจุนการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เมื่อมีฉันทะเป็นแรงผลักดันภายใน วิริยะย่อมทำหน้าที่เสมือนพลังงานที่รักษาความสม่ำเสมอของการภาวนา ไม่ปล่อยให้จิตตกอยู่ในความเกียจคร้านหรือความท้อถอย ในเชิงจิตวิทยา วิริยะคือความสามารถในการกำกับตนเอง (self-regulation) ให้ดำรงอยู่ในเส้นทางแห่งการฝึกฝน

ประการที่สาม “จิตตะ” คือการตั้งจิตมั่นอย่างมีสมาธิ เป็นภาวะที่จิตรวมกำลัง ไม่ฟุ้งซ่าน และแน่วแน่อยู่กับอารมณ์กรรมฐาน การมีจิตตะทำให้พลังจากฉันทะและวิริยะไม่กระจัดกระจาย แต่รวมศูนย์เป็นเอกัคคตา ซึ่งเป็นฐานสำคัญของสมาธิขั้นสูง และเป็นเงื่อนไขของการเจริญวิปัสสนา

ประการสุดท้าย “วิมังสา” เป็นกระบวนการใคร่ครวญตรวจสอบเชิงปัญญา ทำหน้าที่วิเคราะห์ ประเมิน และทบทวนการปฏิบัติอย่างมีเหตุผล วิมังสาช่วยให้ผู้ปฏิบัติไม่ยึดติดกับประสบการณ์หรือความเข้าใจผิด แต่ใช้ปัญญาพิจารณาตามหลักเหตุปัจจัย องค์ธรรมข้อนี้จึงเชื่อมโยงโดยตรงกับการพัฒนาวิปัสสนาญาณในลำดับขั้นของการบรรลุธรรม

เมื่อองค์ธรรมทั้ง 4 ประการทำงานประสานกันอย่างสมดุล จะก่อให้เกิดฐานพลังจิต (psychological foundation) ที่เข้มแข็ง กล่าวคือ ฉันทะเป็นแรงจูงใจ วิริยะเป็นพลังขับเคลื่อน จิตตะเป็นความมั่นคง และวิมังสาเป็นการกำกับด้วยปัญญา โครงสร้างเช่นนี้ทำให้อิทธิบาท 4 มิใช่เพียงหลักธรรมเชิงคุณธรรม แต่เป็นกระบวนการพัฒนาจิตอย่างเป็นระบบที่สนับสนุนทั้งสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. อิทธิบาท 4 ในโพธิปักขิยธรรมเป็นอย่างไร
2. การบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
3. แนวทางการเจริญอิทธิบาท 4 ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการบรรลุธรรมเป็นอย่างไร

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานทั้งหมดตั้งอยู่บนข้อเสนอสำคัญว่า อิทธิบาท 4 เป็นองค์ธรรมเชิงพลังจิตที่ทำหน้าที่กระตุ้นรักษา และกำกับกระบวนการพัฒนาสมาธิและปัญญาอย่างเป็นระบบ และเมื่อกระบวนการดังกล่าวดำเนินไปอย่างสมบูรณ์ ย่อมนำไปสู่การบรรลุธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบวิจัยเน้นเอกสารผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขต โดยมุ่งศึกษาอิทธิบาท 4 ในโพธิปักขิยธรรม การบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และแนวทางการเจริญอิทธิบาท 4 ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการบรรลุธรรม นำมาสรุป เรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา ดังต่อไปนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับอิทธิบาท 4 ในโพธิปักขิยธรรม การบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และแนวทางการเจริญอิทธิบาท 4 ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการบรรลุธรรม

เพื่อใช้ประกอบการวิจัย โดยรวบรวมจากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้ 1) ศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย อรรถกถาแปล ปกรณวิเสส และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระสูตรเพื่อขยายความในเนื้อหา 2) ศึกษาข้อมูล จากตำรา หนังสือ เอกสารทางวิชาการ และวิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้อง

2. วิเคราะห์ เรียบเรียง และนำเสนอข้อมูลแบบบรรยายเชิงพรรณนา นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ค้นคว้า หรือเก็บรวบรวมจากแหล่งต่าง ๆ มาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยพิจารณาความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือ และความสอดคล้องของเนื้อหา จากนั้นทำการเรียบเรียงข้อมูลใหม่ให้มีลำดับขั้นตอนที่ชัดเจน เชื่อมโยงประเด็นต่าง ๆ อย่างเป็นเหตุเป็นผล พร้อมทั้งอธิบายรายละเอียดในลักษณะเชิงพรรณนา เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจภาพรวม กระบวนการ และสาระสำคัญได้อย่างครบถ้วน การนำเสนอควรใช้ภาษาที่เป็นทางการ กระชับ ชัดเจน และเหมาะสมกับบริบททางวิชาการ

3. เสนออาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ เมื่อจัดทำร่างผลงานเสร็จเรียบร้อยแล้ว ควรนำเสนอให้อาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญในสาขาที่เกี่ยวข้องพิจารณาตรวจสอบ โดยมุ่งเน้น ทั้งด้านเนื้อหา ความถูกต้องทางวิชาการ ความครบถ้วนของประเด็น การใช้ภาษา รูปแบบการอ้างอิง และความเหมาะสมของโครงสร้างงาน การได้รับข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิจะช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือ ลดข้อผิดพลาด และทำให้งานมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

4. ปรับปรุง แก้ไข เรียบเรียงตามคำแนะนำ และนำเสนอผลงาน หลังจากได้รับข้อเสนอแนะแล้ว ควรนำความคิดเห็นและคำแนะนำมาพิจารณาอย่างรอบคอบ และดำเนินการปรับปรุงแก้ไขทั้งในด้านเนื้อหา โครงสร้าง ภาษา และรูปแบบการนำเสนอให้ถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จากนั้นตรวจทานความเรียบร้อยอีกครั้งก่อนจัดทำ ฉบับสมบูรณ์ เพื่อนำเสนอผลงานในรูปแบบที่เป็นทางการ ซึ่งสะท้อนถึงความตั้งใจ ความรอบคอบ และมาตรฐานทางวิชาการของผู้จัดทำ

ผลการวิจัย

แนวทางการเจริญฉันทะเพื่อการบรรลุธรรมโดยภิกษุผู้เจริญอุทิสบาทประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร ว่า ฉันทะของเราจักไม่ย่อหย่อนนักมีใจสัจดี ไม่มีเครื่องร้อยรัด อบรมจิตให้สว่างอยู่ ฉันทะคือความเป็นผู้ ใคร่เพื่อ จะทำกุศลธรรมทั้งหลาย ด้วยความหมายว่าเป็นมูลแห่งการปฏิบัติ และแห่งความสำเร็จ จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่นคง ในการดำเนินสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ชานไม่ส่าย ฉันทสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้และพร้อมนั้นปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจ ความพอใจในที่นี้คือความพอใจในธรรม คือ พพอใจในการที่จะละชั่วทำดี ในการที่จะพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น เพื่อกำจัดสิ่งรังควาน หรือทำลายจิตใจ และอารมณ์ให้จิตใจได้รับความสงบเยือกเย็น การเจริญอุทิสบาทข้อที่ 1 คือ ฉันทะสามารถบรรลุธรรม ได้แก่ โลกุตตรธรรม 9 ประการ คือ บรรลุมรรค 4 คือ โสตาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค บรรลุผล 4 คือ โสตาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล และอรหัตตผล บรรลุพระนิพพาน 1 ฉะนั้น การเจริญฉันทะชื่อว่า โลกุตตระ เพราะข้ามที่สุดโลกได้ เมื่อบุคคลเจริญอุทิสบาท 4 ข้อที่ 1 คือ ฉันทะ แล้วย่อมได้มूल 16

แห่งฤทธิ์นี้ คือ ย่อมเป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ์ เพื่อความได้เฉพาะฤทธิ์ เพื่อผลฤทธิ์ได้ต่างๆ เพื่อความสำเร็จแห่งฤทธิ์ เพื่อความเป็นผู้ชำนาญในฤทธิ์ และ เพื่อความแก้แค้นด้วยฤทธิ์

แนวทางการเจริญวิริยะเพื่อการบรรลุธรรม โดยภิกษุผู้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขารว่า วิริยะของเราจักไม่ย่อหย่อนนัก มีใจสัจด์ ไม่มีเครื่องร้อยรัด อบรมจิตให้สว่างอยู่ ในการเจริญอิทธิบาทข้อที่ 2 คือ วิริยะอันเป็นกุศลอย่างเดียว เป็นเหตุให้ถึงนิพพาน เป็นความพยายามอย่างแรงกล้า เป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จ ฌาน มรรค ผล มืองค์ธรรมได้แก่ วิริยเจตสิก ที่ในกุศลจิต 21 มีความบากบั่นความขยันความไม่ท้อถอย ฉะนั้น วิริยะสมาธิ ได้แก่ การเจริญกรรมฐาน กระทำความเพียรให้เป็นใหญ่แล้วได้สมาธิได้เอกัคคตาจิต มีจิตใจแน่วแน่มั่นคงมุ่งตรงต่อจุดหมายปลายทาง สมาธิจึงเกิดขึ้นได้ เรียกว่าเป็นวิริยะสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน และการเจริญอิทธิบาทข้อที่ 2 คือ วิริยะสามารถบรรลุธรรม ได้แก่ โลกุตตรธรรม 9 ประการ คือ บรรลุ มรรค 4 คือ โสตาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค บรรลุผล 4 คือ โสตาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล บรรลุพระนิพพาน 1 ฉะนั้น การเจริญวิริยะชื่อว่า โลกุตตระ เพราะข้ามที่สุดโลกได้ เมื่อบุคคลเจริญอิทธิบาท 4 ข้อที่ 2 คือ วิริยะแล้วย่อมได้มूल 16 แห่งฤทธิ์นี้ คือ ย่อมเป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ์ เพื่อความได้เฉพาะฤทธิ์ เพื่อผลฤทธิ์ได้ต่างๆ เพื่อความสำเร็จแห่งฤทธิ์ เพื่อความเป็นผู้ชำนาญในฤทธิ์ และ เพื่อความแก้แค้นด้วยฤทธิ์

แนวทางการเจริญจิตตะเพื่อการบรรลุธรรม โดยภิกษุผู้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขารว่า จิตตะของเราจักไม่ย่อหย่อนนัก มีใจสัจด์ ไม่มีเครื่องร้อยรัด อบรมจิตให้สว่างอยู่ ในการเจริญอิทธิบาท 4 ข้อที่ 3 คือ จิตตะ เป็นกุศลอย่างเดียว เป็นเหตุให้ถึงนิพพาน เป็นความตั้งใจอย่างแรงกล้า เป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จ ฌาน มรรค ผล มืองค์ธรรมคือกุศลจิต 21 มีจิตจะแน่วแน่ แนบสนิทในกิจที่ทำมีกำลังมากเฉพาะสำหรับภิกษุนี้ เรียกว่าเป็นจิตตสมาธิ พร้อมกันนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือเกิดความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย และการเจริญอิทธิบาทข้อที่ 3 คือ จิตตะสามารถบรรลุธรรม ได้แก่ โลกุตตรธรรม 9 ประการ คือ บรรลุ มรรค 4 คือ โสตาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค บรรลุผล 4 คือ โสตาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล บรรลุพระนิพพาน 1 ฉะนั้น การเจริญจิตตะชื่อว่า โลกุตตระ เพราะข้ามที่สุดโลกได้ เมื่อบุคคลเจริญอิทธิบาท 4 ข้อที่ 3 คือ จิตตะแล้วย่อมได้มूल 16 แห่งฤทธิ์นี้ คือ ย่อมเป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ์ เพื่อความได้เฉพาะฤทธิ์ เพื่อผลฤทธิ์ได้ต่างๆ เพื่อความสำเร็จแห่งฤทธิ์ เพื่อความเป็นผู้ชำนาญในฤทธิ์ และ เพื่อความแก้แค้นด้วยฤทธิ์

แนวทางการเจริญวิมังสาเพื่อการบรรลุธรรมโดยภิกษุผู้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขารว่า วิมังสาของเราจักไม่ย่อหย่อนนัก มีใจสัจด์ ไม่มีเครื่องร้อยรัด อบรมจิตให้สว่างอยู่ ในการเจริญอิทธิบาท 4 ข้อที่ 4 คือ วิมังสาเป็นกุศลอย่างเดียว เป็นเหตุให้ถึงนิพพาน เป็นปัญญาอย่างแรงกล้าเป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จ ฌาน มรรค ผล มืองค์ธรรมคือ ปัญญาเจตสิก ที่ในกุศลญาณสัมปยุตตจิต 17 ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ออกแวก และมีกำลังเรียกว่าเป็น วิมังสาสมาธิซึ่งก็จะมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย เช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่นๆ และการเจริญอิทธิบาทข้อที่ 4 คือ วิมังสาสามารถบรรลุธรรม ได้แก่ โลกุตตรธรรม 9 ประการ คือ บรรลุ มรรค 4 คือ โสตาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค บรรลุผล 4 คือ โสตาปัตติผล

สภากาฬามิผล อนาคามิผล และอรหัตผล บรรลุพระนิพพาน ฉะนั้น การเจริญวิมังสาชื่อว่า โลกุตตระ เพราะข้ามที่สุดโลกได้ เมื่อบุคคลเจริญอิทธิบาท 4 ข้อที่ 4 คือ วิมังสาแล้วย่อมได้มูล 16 แห่งฤทธิ์นี้ คือ ย่อมเป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ์ เพื่อความได้เฉพาะฤทธิ์ เพื่อผลฤทธิ์ได้ต่างๆ เพื่อความสำเร็จแห่งฤทธิ์ เพื่อความเป็นผู้ชำนาญในฤทธิ์ และ เพื่อความแก้แล้วกล้าด้วยฤทธิ์

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการเจริญอิทธิบาท 4 ในโพธิปักขิยธรรมเพื่อการบรรลุธรรม” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาลักษณะของอิทธิบาท 4 ในหมวดโพธิปักขิยธรรม (2) เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และ (3) เพื่อเสนอแนวทางการเจริญอิทธิบาท 4 เพื่อการบรรลุธรรม ผลการวิจัยสามารถอภิปรายให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ดังนี้

1) อิทธิบาท 4 ในโพธิปักขิยธรรม ผลการวิจัยพบว่า อิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นองค์ธรรมที่ทำหน้าที่เป็น “บาทฐานแห่งความสำเร็จ” ทั้งในทางโลกและทางธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ อิทธิบาท 4 ทำหน้าที่เป็นกลไกขับเคลื่อนการปฏิบัติให้ดำเนินไปอย่างมีเป้าหมายและมีพลังภายใน ฉันทะเป็นแรงจูงใจเชิงบวก ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความพอใจในกุศลธรรม วิริยะเป็นพลังความเพียรที่ต่อเนื่องไม่ย่อท้อ จิตตะเป็นความเอาใจใส่จดจ่อมั่นคง และวิมังสาเป็นการใคร่ครวญตรวจสอบด้วยปัญญา องค์ประกอบทั้ง 4 ประการนี้ทำงานสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ มิใช่แยกส่วน ผลดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2551) ที่อธิบายว่าธรรมะสามารถประยุกต์ใช้กับการบริหารและการดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะหลักธรรมที่เป็นแรงขับเคลื่อนในจิตใจ ซึ่งสะท้อนบทบาทของอิทธิบาท 4 ในฐานะกลไกสร้างความสำเร็จอย่างมีคุณธรรม ทั้งยังสอดคล้องกับแนวอริยวิงสปฏิบัติที่เน้นความมักน้อย สันโดษ และความเพียรสม่ำเสมอ อันเป็นพื้นฐานของการเจริญธรรมอย่างมั่นคง (สมเด็จพระพุทธชินวงศ์, 2554) จึงกล่าวได้ว่า อิทธิบาท 4 มิได้เป็นเพียงหลักธรรมเชิงทฤษฎี แต่เป็นโครงสร้างเชิงปฏิบัติที่สนับสนุนการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญาอย่างเป็นขั้นตอน

2) การบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทหมายถึงการเข้าถึงโลกุตตรธรรม 9 ประการ ได้แก่ มรรค 4 ผล 4 และนิพพาน 1 ซึ่งเป็นภาวะพ้นจากอาสวกิเลสโดยสิ้นเชิง การบรรลุธรรมไม่จำกัดเพศ วรณะ หรือสถานภาพทางสังคม หากขึ้นอยู่กับปฏิบัติที่ถูกต้องตามมรรคมงคล 8 ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษาของ พระอธิการโฆสิต ปญญาโว (รุ่งเรือง, 2557) ซึ่งแสดงให้เห็นพัฒนาการทางจิตของพระมหากัปปินเถระจากการสั่งสมบารมีจนถึงการบรรลุอรหัตผลตลอดจนชี้ให้เห็นปัจจัยสำคัญคือศรัทธา ความเพียร และปัญญา ในด้านสถานภาพทางเพศ ผลการวิจัยสอดคล้องกับ พระมหาสังเวช ธรรมเนตติโก (2537) ที่ศึกษาการบรรลุอรหัตผลของภิกษุณี โดยยืนยันว่าการบรรลุธรรมมิได้จำกัดเฉพาะภิกษุ แต่เปิดโอกาสแก่ผู้ปฏิบัติทุกเพศภาวะที่มีความพร้อมทางอินทรีย์ การบรรลุธรรมยังสัมพันธ์กับผลพิเศษที่เรียกว่าอภิญญา 6 ได้แก่ อิทธิวิธี ทิพพโสต เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสานุสติ ทิพพจักขุ และอัสวักขย

ญาณ ซึ่งเป็นผลของการฝึกจิตขั้นสูง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นความแตกต่างจากงานที่ผ่านมา โดยเน้นวิเคราะห์ระดับของการบรรลุธรรม และกระบวนการเกิดมรรคจิตในหลายลักษณะ อันมีอิทธิบาท 4 เป็นฐานกำลังสำคัญของการพัฒนาจิต

3) แนวทางการเจริญอิทธิบาท 4 เพื่อการบรรลุธรรม ผลการวิจัยเสนอแนวทางการเจริญอิทธิบาท 4 อย่างเป็นระบบ ดังนี้

1. ฉันทะ สร้างความพอใจใฝ่ในกุศลธรรม เห็นคุณค่าของนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด
2. วิริยะ บำเพ็ญความเพียรอย่างต่อเนื่อง ไม่ทอดทิ้งการปฏิบัติ
3. จิตตะ พัฒนาความตั้งมั่นของจิตให้เกิดสมาธิที่มั่นคง
4. วิมังสา ใช้ปัญญาตรวจสอบไตร่ตรองสภาวะธรรมตามหลักไตรลักษณ์

แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวอริยวังสปฏิบัติที่มุ่งความเรียบง่าย มั่นคง และเพียรพยายาม (สมเด็จพระพุทธชินวงศ์, 2554) และสอดคล้องกับข้อค้นพบของ พระมหาสังเวทย์ ธมฺมเนตติโก (2537) ที่ชี้ว่าการปฏิบัติอย่างถูกต้องตามโพธิปักขิยธรรมสามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมได้จริง

กล่าวโดยสรุป อิทธิบาท 4 เป็นทั้งหลักธรรมแห่งความสำเร็จในทางโลกและเป็นเส้นทางตรงสู่โลกุตตรธรรมในทางธรรม การเจริญอิทธิบาท 4 อย่างสมดุลและต่อเนื่อง จะเกื้อหนุนให้การปฏิบัติตามมรรคมรรค 8 ดำเนินไปอย่างมีพลังและมั่นคง และเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติทุกเพศทุกสถานภาพสามารถเข้าถึงมรรค ผล และนิพพานได้

สรุป

จากการศึกษาเรื่องแนวทางการวินิจฉัยเชิงเปรียบเทียบความผิดของการอวดอุตริมนุสสรธรรมกับความผิดตามกฎหมายไทย สามารถสรุปได้ว่า ในทางพระพุทธศาสนาตาม พระวินัยปิฎก การอวดอุตริมนุสสรธรรมหมายถึงการกล่าวอ้างว่าตนมีคุณวิเศษหรือบรรลุธรรมขั้นสูงโดยที่ยังไม่ได้บรรลุจริง ซึ่งถือเป็นอาบัติปาราชิกข้อที่ 4 มีโทษร้ายแรงถึงขั้นพ้นจากความเป็นภิกษุโดยถาวร เนื่องจากเป็นการบ่อนทำลายศรัทธาของพุทธศาสนิกชนและกระทบต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ส่วนในทางกฎหมายไทย แม้ไม่มีบทบัญญัติเฉพาะเกี่ยวกับการอวดอุตริมนุสสรธรรมโดยตรง แต่หากการกระทำมีลักษณะหลอกลวงหรือแสวงหาผลประโยชน์ อาจเข้าข่ายความผิดตาม ประมวลกฎหมายอาญา เช่น ความผิดฐานฉ้อโกง หรือกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่มุ่งกำกับดูแลความประพฤติของพระภิกษุสามเณร

โดยสรุป พระวินัยมุ่งรักษาความบริสุทธิ์แห่งสมณเพศ ขณะที่กฎหมายไทยมุ่งคุ้มครองสังคมและประชาชน แนวทางเชิงเปรียบเทียบจึงควรพิจารณาเจตนาและผลกระทบของการกระทำ พร้อมบูรณาการหลักพระธรรมวินัยกับหลักกฎหมาย เพื่อให้การวินิจฉัยมีความเหมาะสมกับบริบทสังคมไทยและเกิดประโยชน์เชิงวิชาการอย่างรอบด้าน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ในระดับบุคคล สามารถนำ CVCV Model ไปใช้เป็นกรอบแนวทางสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ เพื่อฝึกตนให้มีแรงจูงใจที่ดี ใฝ่ธรรม เพียรพยายามมั่นคง ใช้สติและปัญญาพิจารณาภายใน นำไปสู่ความเจริญทางจิตและสามารถบรรลุธรรมได้ตามกำลัง
2. ในการจัดการศึกษา สามารถนำแบบจำลองอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตรส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม โดยเฉพาะในวิชาศีลธรรม พุทธจิตวิทยา หรือหลักสูตรฝึกอบรมพระสอนศีลธรรม เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เชิงพัฒนาองค์รวมของผู้เรียน
3. ในการบริหารองค์กร ผู้บริหารสามารถประยุกต์อิทธิบาท 4 เพื่อเสริมสร้างแรงจูงใจ จรรยาบรรณ และสมรรถนะทางจิตใจแก่บุคลากร ทั้งในด้านการร้งงาน (ฉันทะ) การมุ่งมั่น (วิริยะ) การใส่ใจ (จิตตะ) และการตรวจสอบพัฒนางาน (วิมังสา)
4. ในการพัฒนาสังคม หลักอิทธิบาท 4 เป็นพื้นฐานสำคัญในการเสริมสร้างพลังภายใน (Inner Power) แก่ประชาชนในการดำเนินชีวิตที่มีจุดหมาย มีปัญญา และมีวินัย ซึ่งจะนำไปสู่สังคมที่มีสุขภาวะยั่งยืนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. แนวทางการเจริญฉันทะในอิทธิบาท 4 เพื่อการบรรลุธรรม
2. แนวทางการเจริญวิริยะในอิทธิบาท 4 เพื่อการบรรลุธรรม
3. แนวทางการเจริญจิตตะในอิทธิบาท 4 เพื่อการบรรลุธรรม
4. แนวทางการเจริญวิมังสาในอิทธิบาท 4 เพื่อการบรรลุธรรม

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2549). *พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- ขุนสรพกิจโกศล. (2551). *อิทธิบาท 4: ธรรมเครื่องให้ถึงความสำเร็จ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2545). *ปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2551, 20 มิถุนายน). ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ. *ไทยรัฐ*.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2551). *การปฏิบัติธรรมตามแนวพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- พระมหาสังเวย ธมฺมเนตฺติโก. (2537). *ภิกษุณีกับการบรรลุอรหัตผล*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย.

- พระมหาสังเวทย. (2537). *แนวทางการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการโฆสิต. (2557). *การบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการโฆสิต ปญฺญาวโร (รุ่งเรือง). (2557). *ศึกษาการบรรลุธรรมของพระมหากัปปินเถระ (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา)*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สนอง วรอุไร. (2550). *การประยุกต์หลักพุทธธรรมในชีวิตประจำวัน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสียงเสียง.
- สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร). (2554). *อริยวังสปฏิปทา*. กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรศาสนการพิมพ์.
- สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร). (2554). *โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.